

INTERPUNKCIJA — MELODIJA PIŠČEVA STILA

Ne slažem se s gramatikom koja poznaje devet vrsta riječi: imenice, pridjeve, zamjenice, glagole itd. Zamjeram joj što ne spominje interpunkcije. Ako su u toj podjeli čak i veznici dobili svoje mjesto, onda su to zaslužile i interpunkcije koje su barem toliko važne koliko i oni. Zar nam na primjer jedna, bilo koja interpunkcija ne kaže mnogo više od veznika »i«? Interpunkcije nisu pusti znakovi kojima rastavljamo, ili koje umećemo među riječi i rečenice. One su mnogo, mnogo više od toga. To je cijeli jedan govor. Rekao bih da su interpunkcije *jezik u šiframa*. One su znakovi nečeg namjerno izostavljenog. One su primjer jednorječnih rečenica (Stanem. Gledam. Slušam. Donosim odluku. Pod svaku cijenu.). Ove rečenice s točkom iza sebe govore nam o posebnom stanju duše i pisca koji se takvim prekidanjem nastavlja u punini svojega doživljaja. Točka na kraju takvih kratkih rečenica razlikuje se od točke na kraju kobasičaste izreke u kojoj ona govori i znači sasvim nešto drugo. Interpunkcija je puna duha u svim njegovim krajnjim očitovanjima i oblicima.

Nemojmo uzeti onu običnu stanku, koja zaista znači stanku, uzmimo onu, nazvao bih je, »višeća« stupnja, onu koju upotrebljavamo da nakon nje stavimo neočekivanu, iznenadnu i suprotnu riječ! Takva stanka puna je duhovitosti. Sliči mi na »kontrapunkt«, na disharmoniju, koja pojačava harmoniju, i nalikuje na onaj modni rekvizit kojim elegantna žena, kontrastom i hirom, pojačava cje-, lokupni dojam. Takva je stanka onaj neočekivani umetak u nekom redosljedu i odstupanje od započetog rada i razmještaja, da bi se izbjegnula jednoličnost i uvela ugodna živost i promjena.

Preskočimo onaj »obični« zarez, kojim nešto nabrajamo i svrstavamo jedno pokraj drugoga. Uzmimo na primjer onaj peti padež, vokativ, ono ime među zarezima i onu uklopljenu rečenicu među njima! Kako je sve to puno značenja, naravno, za onoga koji zna čitati, i kako je to puno melodije za one koji je umiju opaziti i slušati. Ona dva zarezka kao da su muzička snizilica ili neki staccato koji upravlja našom govornom jačinom. A osim toga, oni su duhoviti znakovi nečega što je u isto vrijeme i važno i sporedno, i na glavnome putu i na stranputici... Nešto što može i ne mora biti. Ona je uklopljena rečenica, rečenica između dvaju zarezka, kao neko oružje u pričuvu, kao upadica i opaska sa strane, izrečena sigurnošću ili nepoznavašću onoga koji ima municije napretek. Onime među zarezima kao da upozoravamo na svoje mogućnosti i podsjećamo protivnika na bogat i šarolik »repertoar« svojih jakosti i sposobnosti.

A one dvije krive crte koje se zovu zagrade! Ono u njima ima istu ulogu kao i ono među zarezima, samo još jače, jasnije i određenije. Ako misao među zarezima ostavlja neku sumnju s obzirom na svoje svrhe i namjere, gradivo u za-

gradi u svakom je pogledu jasno kao sunce. To je pričuva izvan rasprave i ne može uopće biti govora o tome da li to pripada ili ne pripada djelatnim i stalnim oružanim snagama pisanoga teksta, Dodmo li zagradi još ulogu stanovitog tumača, prevodioca, šaptača i podsjetnika, one će nam dvije male crte postati velike, pune i bogate.

Interpunkcijama, nadam se, neće biti krivo ako ispred svih njih stavim *uskličnik* i do njega odmah *upitnik*, jer ta dva znaka vrhunac su i »elita« i po svojoj svrsi i po učinku. Uskličnici su kao strelice koje ne samo da pokazuju put i usmjeravaju pažnju nego su prave pravcane strelice koje se zabijaju u našu dušu i ranjavaju je. Nekad su opet, prave Amorove strijele koje dopiru do srca da ga hrane tugom ili radošću . . . Uskličnik je jezik toploga srca i njegovo izražajno sredstvo. Ljutina, oduševljenje, čuđenje, iznenađenje, opomena i slična napeta duševna stanja, utječu se uskličniku u jednini i množini da ih objavi i izrazi. Uskličnik je kao neki prometni znak i ispružen prst koji upozorava na važnu situaciju prometnog zaokreta, križanja, pada ili uspona. Uskličnici su burni kucaji srca koji isto tako izazivlju kucanje. Odnje gdje se uskličnik osjeća preslab kao pojedinac, on se udružuje s drugim uskličnicima da time, kao i svako udruženje, postane po vrsnoći nešto drugo, ili bar količinski nešto mnogo jače i snažnije. Što je pisano važnije, prisnije i doživljajnije, to je punije uskličnika, jer gdje krvca vrije zanosom, zagrijanošću, ljubavlju i toplinom, tu su odmah prisutni i uskličnici kao vjesnici neobičnih i uzburkanih stanja.

Ništa manju ulogu nema ni *upitnik*. Previše je skromno ime toga znaka prema namjeri i djelatnosti koju on obavlja. Da, upitnik pita, ali to je još ono najmanje. On dozivlje u pamet, opominje, podsjeća i zapovijeda. Oni nanizani upitnici na naslov čitatelja, uznemiruju njegovu krv i tako reći prevrću mu utrobu. Poslije brojnih upitnika, kao i poslije uskličnika, čovjek se osjeća uzbuđen i uznemiren, preresetan i uzdrman, kao da se s nekim hrvao, ili kao da je sudjelovao u nekoj napetoj raspravi. Zar ovo, zar ono, za ćeš ovako, a ne onako — takav oblik pitanja značajni je pedagoški način zapovijedanja, kao što je ono famozno i upitno *zašto* moćnije i djelotvornije od bilo kako mudre opomene. Mudro je rečeno da su pitanja i čuđenja početak znanja i začetak kulture, jer gdje god nešto pitamo, tu tražimo rješenje, popis i pretres da bi se sve postavilo na svoje pravo mjesto. Od uskličnika se ne spava, da bi se tek kasnije dobro ispavali; od njih se slabi i mršavi da bi se onda oporavili i odebljali. Što pak uskličnik i upitnik ne mogu postići svaki za sebe, mogu udruženim snagama, jer dioničko društvo uskličnik — upitnik (!?) nenadmašivo je sredstvo u vrućem ratu osjećaja i živaca. Jedan jedini uskličnik, udružen s jednim jedinim upitnikom kadkad je dostatan da nadomjesti i najbogatije i najgušće ispisane stranice pisma. »Se non è vero, è ben trovato« — moglo bi se primijeniti za onaj slučaj kad je netko poslao pismo u kojemu nije pisao ništa drugo, osim jednoga upitnika, a nakon toga uslijedio je odgovor bez ikakva teksta i znaka, osim jednoga uskličnika!

Spomenimo i one *tri točkice* na kraju rečenice. To je svršetak koji zapravo znači započinjanje, to je šutnja koja je u stvari veliki govor za čitatelje koji umiju pročitati one tri točkice. Tri točkice, upotrebljene na pravome mjestu, kao da su pouzdani trag koji vodi određenome cilju i ključ za rješenje svega onoga što je u tekstu ostalo dvojbeno, sumnjivo i nerazumljivo. Tri točkice poezija su u prozi i znak za veliki višak u nama koji je ostao neizražen, jer su riječi bile slabe i nedostatne da kažu sve ono što su htjele kazati. Ako smo puni osjećaja, stavljamo

ih u točkice; ako smo stidljivi, utječemo se njima; ako smo oprezni ili bojažljivi; ako, zbog bilo kojih razloga, ne želimo biti potpuno jasni — tri točkice naš su spas i izlaz . . . I raznovrsne cenzure: političke, obiteljske, ljubavne i pedagoške, bivaju izigrane tim točkicama, kao što su izigrane i prevedeni žedni preko vode svi oni koji upravo vrebaju na naše riječi i drže se za njih kao pijan plota. Samo tri točkice, a toliko opaski, aluzija, uspomena, nada i želja . . .

Kada čovjek dovrši pismo, ili knjigu, na kraju stavlja točku. Ta točka na svršetku, ta mala sitna »piknjava«, a tako puna smisla i sadržaja! Kad vidim točku na svršetku većeg i značajnijeg sastava, onda kao da čujem zvona i tvorničku sirenu, ili gledam bliješće svjetlosne znakove, ili bučne tehničke uređaje koji navješćuju prestanak posla . . .

Interpunkcije su kostur teksta, jer bez njih on bi se raspao, ili bi se smisljeno pretvorilo u besmisleno. Oduzmite tekstu interpunkcije, i eto različne hrpe i gomile riječi s kojima ne znamo ni što bismo ni kako bismo. Pomaknite interpunkciju samo za jednu riječ naprijed ili nazad, i eto odmah sasvim drukčijeg značenja. »Pomilovanje nemoguće, osudu izvršiti« — takav tekst rubi glavu. A tekst: »Pomilovanje, nemoguće osudu izvršiti« — opet spasava glavu. Tekst prošaran interpunkcijama, to je organizam sa žilama koje ga opskrbljuju krvlju i tako ga drže na životu. Bačva bi se raspala bez obruča, a tako i tekst bez interpunkcija. Riječi bez interpunkcija sličile bi divljini na ledini, u šumi ili na stablu, a s njima i s pomoću njih neplodna polja postaju plodna, a divlji izdanci pretvaraju se u korisne i pitome kulture. Interpunkcije su *melioracija* terena, odnosno teksta. One su kao konac i nit koja drži šavove odijela, kao prometni znakovi na cestama koji određuju smjer kretanja vozila da ne bi došlo do zbrke i sudara. Zarezi, točkice, zagrade, upitnici, uskličnici itd. daju dušu tekstu koji bi bez njih umro, kao što naše tijelo umire kada ga napusti duh.